

Új néprajzi kötet jelent meg

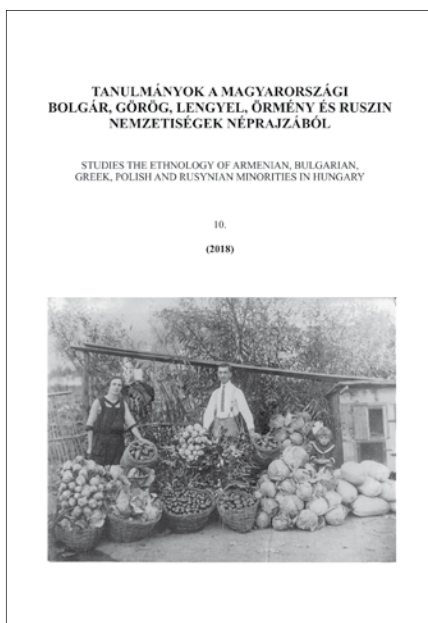
A Magyar Néprajzi Társaság nemzetiségi néprajzi kiadványsorozatában immár tizedik alkalommal adták közre a kisebb lélekszámú közösségek – a bolgárok, a görögök, a lengyelek, az örmények és a ruszinok – közös tanulmánykötetét. Hagyomány és megújulás egyaránt jelen van e mostani könyvben: a sorozatban régebben publikáltak mellett sikerült újabb szerzőket is megnyerni kéziratuk közreadására. Az írások zömében nemzetiségi nyelven és magyarul jelentek meg, s ezúttal is több tudományt, szakterületet érintő tanulmányok kerültek a kötetbe. A szorosán vett szellemi és tárgyi néprajzi témájuk mellett beválogattak a történet- és földrajztudomány, valamint a nyelvészet, a mentalitás- és irodalomtörténet határmezsgyéjéről s a nemzetiségi kulturális közösségépítés gyakorlati területéről érkezett írásokat is.

A bolgároknál az egyházi ünnepeket a Gergely-naptár szerint tartják meg, így vízkereszt napját is, amit Jézus Jordánban való keresztelese nyomán Jordán-napnak (*Jordanovden*) neveznek. 2016-ban, a magyar és a bolgár tudományos akadémiák közötti kétoldalú egyezmény keretében, zöld utat kapott egy hároméves közös projekt. Ezáltal lehetővé vált, hogy Juhász Katalin, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet tudományos főmunkatársa és néprajzos kollégája, Szabó Zoltán a Balkán-hegységben fekvő Kalofer településen élőben is részese lehessen a vízszentelés szertartásának. (Kalofer egyébként Hriszto Botev költő és szabadsághős, a „bolgár Petőfi” szülőhelye.)

A helyiek szerint hagyományuk már legalább kétszáz éves és eredetileg a régi, Julianus-naptár szerint a január 6-ára eső karácsonyhoz kapcsolódott. A szokást a kommunista időszak alatt betiltották, de a rendszerváltozás után felelevenítették. A folyóhoz vonulókat évtizedek óta a hagyományos bolgár „zenekar”, a duda és tapan (nagydob) együttese kíséri.

Kalofer

Ha utólag is illesztették hozzá, ez a hagyomány, nagyon jól illeszkedik a vízkereszt – a Jordán-nap –, Urunk megjelenése tematikájához és jelképrendszeréhez, sőt új tartalmakkal is kiegészült. Így aztán egyáltalán nem tarthatjuk véletlennek, hogy ilyen erősen beépült a jelenkori ünnepi rítusok közé.

A magyar kutatók szerint is leírhatatlan a hangulat, a közös férfitanácnak lenyűgöző ereje van. Az ünnep pedig nemcsak keresztény tartalmakat hordoz, hanem annál sokkal régebbieket is. Ilyentájt ér véget a sötétség uralma, amelynek veszélyes természetfeletti erőit, démonait riasztja el a napszimbólumként

is értelmezhető, a Nap járásával mindig megegyező irányban forgó körtánc és a hangoskodás (lövöldözés, duda-dob, ének). A vízbe merülés is halált és újjászületést jelképez úgy a pogány, mint a keresztény képzetkörben. A bolgárok minden biztonnyal azért fordulnak egyre inkább a nemzeti hagyományaik felé, mert belefáradtak már a mindenhol rájuk zúduló globális kultúra befogadásába.

2017 májusában bolgár és magyar kutatók részvételével műhelytanácskozást szerveztek Budapesten „Bolgár nemzeti identitás kettős tükörben” címmel. Juhász Katalin mellett *Tütümkov* Jordan, a hazai Bolgár Kutatóintézet munkatársa az ott elhangzott előadását bocsátotta a kötet rendelkezésére, mindkét nyelven.

A Bolgár Országos Önkormányzat 2015-ben hirdette meg *A bolgárkertészet útja* nevű projektet, amelynek célja egy olyan nemzetközi tematikus út kidolgozása, amely bemutatja a bolgárkertészet hatását az európai, különös tekintettel a magyarországi agrárkultúrára, illetve azt, hogy miként hozta létre a magyarországi zöldségtermelő tájörzeteket. A hagyományos bolgár-magyar barátság keretében

a nemzetközi történetkutatói projekt célja mindkét országban ismertetni, milyen hatással volt a bolgárkertészet a helyi kertészeti kultúra kialakítására, milyen új zöldségnvelési módokat terjesztettek el a történelmi Magyarországon. Tudatosítani, hogy a bolgár kertészek mi módon segítettek a magyar parasztgazdaságok belterjesedését, s milyen érdemeik vannak Magyarország XIX és XX. századi társadalmi átalakulásában.

A XIX. század első felére *Veliko Tarnovo* körzetében és *Plodiv* környékén magas szintű kertészeti kultúra jött létre, de a hazai felvevőpiac szűkösége miatt külföldi terjeszkedésre kényszerültek. A XIX. század végére az Osztrák-Magyar Monarchia minden jelentősebb nagyvárosa mellett kertészkedtek, és jó egy évszázadon keresztül meghatározó szerepet töltek be a magyarországi zöldségtermelésben. A bolgárkertészeti rendszer sikere három fő tényezőnek volt köszönhető: az akkori korszakban, a hazánkban forradalminak számító új technológiának, a munkaszervezésnek és a kereskedelmi kapcsolatoknak. A bolgár vándorkertészek honosították meg Magyarországon az étkezési paprikát és a paradicsompaprikát. Budapesten a Haller piac, a régi Nagyvásártelep és a Központi Vásárcsarnok a bolgár nemzetiség közösségi élet bölcsője volt. A piacok közelében, a Lónyay utcában, 1916-ban alakult meg a bolgár egyházközség, 1918-ban adták az első bolgár iskolát. Ugyanezen a környéken épült fel 1931-ben a bolgár ortodox templom, 1957-ben szintén a bolgárkertészek adományainak köszönhetően felépült a Bolgár Kultúrház. A bolgárkertészek vagy a bolgár zöldségkereskedők szinte minden nagyobb magyarországi kisváros piacain is jelen voltak. Keresztényi hitüket mi sem bizonyította jobban, mint hogy a török felszabadulás utáni években a *polikraistei* születésű magyarországi bolgárkertészek adományozták a legtöbb pénzt Polikraiste Szent Marina-templomának 1885. évi felépítéséhez és későbbi harangállításához. Ma már csak néhány tíz bolgár zöldségkereskedőt találni a magyarországi piacon, számuk egyre csökken. Az egykori kertészek és kereskedők leszármazottai ma már második- vagy harmadgenerációs értelmiségiek, akik büszkén vállalják származásukat.

Vác görög öröksége kimagasló értéke a történelmi jelentőségű filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatrendszer világának. A régi váci görög közösség emlékezete napjainkban is a magyarországi görög műveltségi örökség hagyomány része.

Görög gyerekek fogadása

2015. január 18-án, *Szent Atanasziosz* napján, a Zsófia rendezvényhajón került sor *Vízkereszt* megünneplésére és a *Vaszilopita* felszentelésére: a doxológia (Istendicsőítés – *a szerk.*) és a Duna megszentelése után háromszáz fős görög közösség indult hajón Budapestről Vácra, ahol a görög alapítású Szent Miklós-templomban a doxológiát *Arszeniosz Kardamákisz*, ausztriai metropolita, a magyarországi és közép-európai exarcha celebrálta.

A magyarországi görög kegyeleti örökség értékes emlékei a napjainkig fennmaradt váci görög föliratos síremlékek is. E „*kőbe vésett adathordozók*” közül leginkább a görög föliratos sírkövek jelentősége kiemelkedő, hiszen nem pusztán az elhunyt nevét és személyes életadatait, de több esetben a szülő nevét és a görögországi származási helyét is tartalmazzák. A váci görögök görög nyelvű levéltári dokumentumai is igen fontos emlékek (pl. Naszto *Mancsuka* görög nyelvű végrendelete 1791-ből, és *Bendella* Demeter görög nyelvű üzleti könyvei).

Diószegi György Antal művelődéskutató tanulmánya vázlatosan áttekinti a magyarországi görögök kutatásának főbb állomásait, majd bemutatja a görögök szerepét a XVIII-XIX. századi Vác polgárvilágában, és a jelentősebb görög családok szerepét a város helytörténetében. Vác görög műveltségi örökségéből kimagaslik *Argenti Döme* homeopatikus orvos tevékenysége, valamint a görögök részvétele az 1848-1849. évi magyar szabadságharcban.

Vincze Xénia doktorandusz a görög polgárháború (1946-1949) idején Magyarországra (is) érkezett és ideiglenesen befogadott görög gyerekek sorsának ismertetéséhez kívánt egy kisebb összefoglalással hozzájárulni. A gyermekmentés (*paidoszozimo*) vagy gyermekrablás (*paidomazoma*) kérdésköre még napjainkban is heves vitákat vált ki. A „kutatom a történelmet” szempontja, amely a gyermekek pártszabályoknak alárendelt és kommunista szellemben történő nevelését hangsúlyozza, továbbá a „megélem a történelmet” szempontja, amelyet az egykori gyerekmekültek maguk mesélnek el, még ma is két különböző álláspontot képvisel. Jelen írás elsőként az 1948-1949 között Budapestre érkezett gyerekek fogadását, átmeneti elhelyezését, továbbá a kelet-európai országok közötti családegyesítések folyamatait vázolja fel. Egy következő lépésben az *elválás – menekülés – megérkezés* narratíváit emeli ki, amelyet az egykori gyerekmekültek élettörténeti elbeszéléseiből válogatott össze a szerző. Kérdés, hogyan élték meg a családtól és a szülőföldtől történő elszakadásukat és a több évtizedes emigrációjukat az egykori „népi demokráciában”, Magyarországon. A téma időszerűségét az adja, hogy az 1950-es években Budapestre került menekült gyerekek közül sokan ma is a befogadó országukban élnek.

Az ezeréves határ északi oldaláról a XV. és a XVIII. század közötti időszakban számos *lengyel* települt át felső-magyarországi területekre a nagyobb vallásszabadság, az olcsóbb földbérleti díjak és a letelepedési kedvezmények vonzásának engedve. Ma-

A lengyel légió rendszeres részvétele az isaszegi csatabemutatón

gyarország három részre szakadása után (1526-1542) a lengyelek leggyakrabban a királyság Habsburgok uralta északkeleti részére kerültek. Ez idő tájt alakult ki néhány lengyel falu Árva megyében, s jelentek meg lengyel betelepülők Eperjes vidékén, valamint jutottak el Erdélybe. A XVIII. század végén, amikor az osztrák császár, a porosz király és az orosz cár felosztotta egymás között Lengyelországot, lengyel bevándorlók újabb – részben földbirtokosok által szervezett – hulláma érkezett Magyarországot más részeire is.

A magyarországi lengyelek jelenleg mintegy 8-10 ezres közössége szórva él az ország különböző területein. A lengyel népesség hazánkban két jelentősebb közösséget alkotott: az egyik a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Aggtelek közelében fekvő egykori Derenk település lakossága volt, a másik, a későbbi, Budapest X. kerülete, Kőbánya lengyel vendégmunkásai, illetve azok leszármazottai alkotják. Májig az utóbbi helyszínen működik a hazai lengyel intézmények és szervezetek zöme.

Szalai Attila, a jeles újságíró, író, kulturális diplomata az előzmények áttekintése után részletesen foglalkozik a két világháború közötti magyar-lengyel vallási, politikai és kulturális kapcsolatokkal, összefüggésben a magyarországi lengyelség életével, az intézmények, társadalmi mozgalmak, egyéni kezdeményezések áttekintésével. 1939 után Magyarország nemhogy partner nem volt a Lengyelország elleni német hadműveletekben, hanem több tízezer lengyel – közöttük ottani zsidó – menekültet fogad-

dott be, biztosított számukra ellátást és az akkori Európa egyetlen lengyel gimnáziumát is fenntartotta. Az 1945 utáni magyar-lengyel kapcsolatokat a rendszerváltozásig a pártállami centralizáció hatotta át, de ennek ellenére 1956-ban a két ország szovjetellenes felkelése során elemi erővel tört fel a társadalmi szolidaritás. A tanulmány fontos részét alkotja az egymás fővárosaiban az 50-es, 60-as években megnyílt kulturális intézmények létrejöttének körülményeit, valamint a Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület munkáját bemutató fejezet.

A háromszázötven éve a mindenkori Magyarországon folyamatosan élő *magyarörmény* közösség legrégebbi folyamatosan működő civil szervezete az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, amelyről az alapító s máig elnök, *Issekutz Sarolta* írt dolgozatot. Az egyesület az 1997. február 14-i megalakulása óta, az Erdélyi Örmény Múzeum sorozatában 25 könyvet-kiadványt adott ki, öt nemzetközi konferenciát, három alkalommal Örmény Kultúra Hete rendezvénysorozatot szervezett, közel 40 féle kiállítást rendezett és mutatott be országszerte, Erdélyben, Örményországban. Számtalan előadást tartott, komoly genealógiai kutatásokat végzett, ezekből sok mindent az Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetekben (saját kiadványa, XXII. évfolyam) is publikált. Az így összegyűlt tudományos, történelmi, kulturális, gasztronómiai, genealógiai, egyháztörténelmi információk rendszerezett és kereshető közkinccsé tétele nagyon fontos nemcsak a közösség számára, hanem a kutatók, s bármely érdeklődő számára.

Az egyesület másik, igen fontos feladata az volt, hogy megtalálja azokat az örmény gyökerekkel rendelkező embereket, köztük művészeket, tudósokat, politikusokat, orvosokat, színészeket és másokat, akik tevékenységükkel hozzájárultak a magyar kultúrához, történelemhez, sporthoz és a magyar élet más területeihez, akikre a magyarörménység büszke, és fontosnak tartja munkásságuk ismertetését. A magyar kultúra e sajátos, magyarörmény vonatkozású metszetét az Egyesület a 2019. január 1-jén létrehozott, fokozatosan bővülő online adatbázis, a

Magyarörmény hagyományok Csíkszépvízen

Magyarörmény Tudástár online felületén kívánja az érdeklődő nagyközönség számára bemutatni, kiállítani (www.magyarormenytudastar.hu).

Krajcsir Piroska armenológus az örmény hagyomány és a polgári értékek tükröződését vizsgálta a XIX. és XX. század fordulóján alkotó erdélyi örmény nőírók műveiben. A szamosújvári Armenia folyóirat két századfordulós évfolyamában megjelent írásait vette alapul. Az erdélyi örmény közösség történelmében kiemelkedő jelentőségű – Szongott Kristóf által szerkesztett – Armenia havi szemle a hazai örménység, ekkorra már szinte befejeződött asszimilációját igyekezett késleltetni, vagy megállítani. A „kettős kötődés” korszakában a hazai örmény értelmiség többnyire magyar nyelven, de valódi örmény származástudattal kutatta ősi értékeit, és ezek megőrzésére ösztönözte nemzettestvéreit. E közösség a betelepüléstől kezdve – sőt már azelőtt is – a polgári réteget képviselte. Életmódjában, tevékenységében, gondolkodásában, értékeiben a polgári létforma elemei érvényesültek. Az örmény nő nem játszott alárendelt szerepet a családban, sőt, a kereskedő férj távollétében – esetleg máskor is – igazgatta a család gazdasági ügyeit, értékteremtő és értékőrző volt.

A kiegyezés utáni Magyarországon a polgárosodás megindulásával a nők előtt is megnyíltak a művelődés és a képzés új lehetőségei. Az örmények az írni-olvasni tudást, az oktatás becsületét másfélezer éves hagyományként hozták magukkal, és ebből nem maradtak ki a nők sem. A főszerkesztő Szongott Kristóf koncepciója kezdettől tudatosan biztosított közlési lehetőséget a nőíróknak. A fentiek miatt talán nem meglepő az örmény nőírók súlya a közösség számára viszonyítva. Kritsa Klára például 43, Sallak Róza 35 esetben közölt verses, vagy prózai alkotásokat az Armeniában.

Ezekben az írásokban különös hangsúlyt kapnak a polgári létformát, a családi hagyományokat közvetítő-kifejező értékek: a család szerepe, a nő helye és szerepe a családban és a társadalomban. Az erdélyi örmény nőírók műveiben figyelemre méltóan tükröződik az örmény szemlélet: a munkaszeretet, szerénység, hagyományörzés, ragaszkodás az alapvető erkölcsi értékekhez és az örmény közösséghez mint megtartó erőhöz. Az erdélyi örménység éppen polgári életmódjából fakadóan kevés, néprajzi szempontból figyelemre méltó anyagi kultúrát tudott megőrizni, de az a kevés megjelenik az írásokban.

A jeles hazai ruszin földrajztudós, közgazdász és történész, Popovics Tibor Miklós dolgozata a Kárpát-medencében élő ruszin (más néven rutén) népcsoportok jellegzetességeit hasonlítja össze. E közösségek az első világháború végéig a történelmi Magyarország különböző tájain éltek. Tömbhelyzetben

Kárpátaljai
ruszin
népviselet

Kárpátalján és Felső-Magyarország keleti részén, szórványban pedig Erdélyben, a Bácskában és Horvátország területén. Nyugaton és északon érintkeztek az akkori osztrák tartomány, Galícia szlávjaival. A szakember etnikai, néprajzi, és földrajzi szempontok szerint vizsgálja a több tucat alcsoporttal rendelkező ruszin nép szállásterületeit, etnikai érintkezéseit. Ezek során kitér a rájuk vonatkozó kutatásokra, azok politikai indítékaira, amelyek egyik vonulata volt a ruszinság ukránként való meghatározásának, a Magyarországtól való reménybeli elszakításának szándéka. A szerző lingvisztikai néprajzi elemzése során nyomatékosítja, hogy a ma Ukrajnához, Magyarországhoz, Szlovákiához, Romániához és Szerbiához, Horvátországhoz tartozó területeken a magyar, szlovák, román, szerb és horvát nyelvi befolyás volt a jellemző, ahogy a második világháború utáni elcsatolásig Kárpátalján is döntően a magyar, a nyelvi érintkezés zónáiban részben a szlovák és a román. Galíciában lehetett csupán szó ukrán néprajzi, nyelvi ráhatásról, a lengyel mellett. Összegezve: a történelmi Magyarország szétdarabolásáig az ott élt ruszinság mentalitásában jelentős volt a kettős – magyar és ruszin – identitás, gyökereiben pedig a középkori fehér horvátoktól való származástudat. Következésképp az ukránokkal való közösségüknek csak a politika által szorgalmazott és nem valóságalapja van.

A kötetet „A magyarországi nemzetiségek néprajza” kiadványsorozat főszerkesztője, dr. Székely András Bertalan közvetlenül szerkesztette, munkatársaival, A fordításokat Svetla Kyoseva (bolgár), Nacos Constantinos (görög), Alina Papiewska-Csapó (lengyel), Djotyán Gagik (örmény) és Gergely Eszter (angol) végezték. Archív fotók mellett a 220 oldalas tanulmánykötetet Juhász Katalin, Krajcsir Piroska, Diószegi György Antal és Sz. Opre Mária felvételei kísérik. A könyv színvonalas nyomdai kivitelezése a debreceni Kapitális Nyomda munkáját dicséri. A megjelenést döntően az Emberi Erőforrások Minisztériuma, továbbá a Bolgár és a Lengyel Országos Önkormányzat, valamint az ELTE Újgörög Munkacsoport támogatta.

Dr. Székely András Bertalan